

אורים ותומים

רָאָה כָּל גִּוְיָה לִנְכַבֵּד בְּנוֹה
בְּסִתֵּר בְּסִדֵּר וְאַתָּה תִּצְוֶה.¹

לְדַעַת אָמַת אִם לְבַבְךָ יֵאָוֶה
וְאוּרִים וְתוּמִים וְסוּדִם אֶהְיֶה

וְנִתַּת אֶל חֲשׁוֹן הַמִּשְׁפָּט אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתְּמִיּוֹם וְהָיוּ עַל לֵב אֶהְרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי ה' וְנִשָּׂא אֶהְרֹן אֶת מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לְבוֹ לִפְנֵי ה' תְּמִיד: (שמות כח ל).²

וְהָיָה אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּה' לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָּנוּ אֶל הַכְּנַעֲנִי בַתְּחִלָּה לְהִלָּחֵם בּוֹ: וַיֹּאמֶר ה' יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נִתְּתִי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ: (שופטים פרק א פסוקים א – ב).³

וַיֹּאמֶר שָׂאוּל לְאַחִיָּה הַגִּישָׁה אֶרֶון הָאֱלֹהִים כִּי הִיא אֶרֶון הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי עַד דָּבָר שָׂאוּל אֶל הַכְּהֵן וְהַהֲמוֹן אֲשֶׁר בְּמַחֲנֶה פְּלִשְׁתִּים וַיִּלְךָ הַלּוֹךְ וְרָב וַיֹּאמֶר שָׂאוּל אֶל הַכְּהֵן אֲסֹף יָדָד: (שמואל א יד יח-ט).⁴

וַיַּדַּע דָּוִד כִּי עָלָיו שָׂאוּל מַחְרִישׁ הָרָעָה וַיֹּאמֶר אֶל אֲבִיתָר הַכְּהֵן הַגִּישָׁה הָאֶפֹּד: וַיֹּאמֶר דָּוִד ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמַע שְׁמַע עֲבָדְךָ כִּי מִבְּקֶשׁ שָׂאוּל לְבוֹא אֶל קַעֲיֵלָה לְשַׁחַת לְעִיר בְּעִבְרֵי: הִיִּסְגַּרְנִי בְּעַלְי קַעֲיֵלָה בְּיָדוֹ הַיָּרֵד שָׂאוּל כְּאֲשֶׁר שְׁמַע עֲבָדְךָ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֲגֵד נָא לְעֲבָדְךָ וַיֹּאמֶר ה' יָרֵד: וַיֹּאמֶר דָּוִד הִיִּסְגַּרוּ בְּעַלְי קַעֲיֵלָה אֶתִּי וְאֶת אֲנָשֵׁי בְּיַד שָׂאוּל וַיֹּאמֶר ה' יִסְגְּרוּ: (שמואל א כג ט-יב).⁵

רש"י שמות פרק כח פסוק ל – השם המפורש

את האורים ואת התומים - הוא כתב שם המפורש, שהיה נותנו בתוך כפלי החושן, שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו.⁶ ובמקדש שני היה החושן, שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדים, אבל אותו השם לא היה בתוכו, ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט, שנאמר: "ושאל לו במשפט האורים" (במדבר כז כא).⁷

רמב"ן שמות כח ל פרשת תצוה – מסכים עם רש"י ותוקף את פירוש אבן עזרא

"ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים" - סבר רבי אברהם להתחכם בענין האורים והתומים ואמר (בפסוק ו) כי הם מעשה אומן כסף וזהב, והאריך בעניינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל. ולא אמר כלום. אבל הם כדברי רש"י, כתב שם המפורש נתון בין כפלי החושן ... והראיה, כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנים, ולא הזכירם להם בצוואה (בציווי) ולא במעשה כלל. ... ולא

¹ זה הפיוט של אברהם אבן עזרא בו הוא פותח את פירושו לפרשת תצוה ומרמז על סודות האורים ותומים. ואנו אין לנו אלא מדרשים ופרשנים ואת פירוש אבן עזרא נזכיר להלן בקצרה.

² ועל החושן היו חקוקים שמות שנים עשר שבטי בני ישראל על שתיים עשרה האבנים (ראו דברינו [ונשא אהרון את שמות בני ישראל](#) בפרשה זו) והוא עצמו היה נתון ע"ג האפוד. ראו הפסוקים שם.

³ לפני שנפנה לפרשנים ולמדרשים, נעקוב אחרי אזכור האורים ותומים במקרא, במישרין או בעקיפין. כאן, בהמשך כיבוש הארץ תחילת ספר שופטים, ולמרות שלא כתוב במפורש אורים ותומים, כך מבינים חז"ל כפי שנראה.

⁴ גם כאן, במלחמה עם הפלשתים בה יונתן ונושא כליו פורצים אל מצב פלשתים, לא נזכרים האורים ותומים בשם, אבל המפרשים וחז"ל מבינים שבכך מדובר. מפרשים כמו רד"ק ורלב"ג מפרשים את מעשה זה של שואל באופן חיובי: "אמר לכהן אסוף ידך כי אין פנאי עתה שלא ללכת למלחמה, כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים", אך המדרש רואה בכך דבר פגום ומשווה את אי השאלה באורים ותומים עם השאלה בבעלת אוב בפרק כח שם (ראו דברינו [שואל בפרשת אמור](#)). באורים ותומים לא שאלת שואל – בבעלת אוב שאלת. גם עניין זה נראה להלן.

⁵ אצל דוד נזכרים האורים ותומים, דרך "האפוד", אם כי גם פה לא בשם שבתורה. דוד נעזר באביתר הכהן שהצליח להימלט מנוב עיר הכהנים ששואל הרג ובא אל דוד (ראו שמואל א כג ו). כך כאן בשאלה אם יסגירוהו בעלי קעילה אל שואל וכך גם בשמואל א ז במרדף אחרי עמלק ששרפו את צקלג, כנזכר בשמואל א ל ז-ח: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אֲבִיתָר הַכְּהֵן בֶּן אַחִימֵלֵךְ הַגִּישָׁה נָא לִי הָאֶפֹּד וַיִּגַּשׁ אֲבִיתָר אֶת הָאֶפֹּד אֶל דָּוִד: וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּה' לֵאמֹר אֲרִדְף אַחֲרֵי הַגְּדוּד הַזֶּה הַאֲשֶׁנִּי וַיֹּאמֶר לוֹ רִדְף כִּי הַשָּׁג תִּשָּׁג וְהִצַּל תִּצְלִי". וחז"ל מוסיפים גם את מלחמת השבטים בשבט בנימין (שופטים כ כ, בגמרא יומא עג להלן) ואת מרד אבשלום ברמז לאורים ותומים בפסוקים בשמואל ב טו כד-כה: "וְהָיָה גַם צְדוֹק וְכָל הַלְוִיִּם אֲתוּ נִשְׂאִים אֶת אֶרֶון בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיִּצְקוּ אֶת אֶרֶון הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֲבִיתָר עַד תָּם כָּל הָעָם לְעִבּוֹר מִן הָעִיר: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצְדוֹק הֲשֵׁב אֶת אֶרֶון הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה' וְהִשְׁבֵּנִי וְהָרָאֵנִי אֶתוֹ וְאֶת נְהוִי". עד כאן אם לא טעינו פסוקי 'אורים ותומים' במקרא. אחרי דוד אין עוד אזכור שלהם, הגם שלפי שיטה אחת בחז"ל הם שימשו כל ימי בית ראשון.

⁶ היינו מפשט את דבריו. אבן עזרא מפרש תומים מלשון תמימים. ורמב"ן: "מכוחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו". ובגמרא להלן: "שמשלימים את דבריהם" - לא רק מלשון שנעשו מבוארים וברורים וגם שהתקיימו והושלמו.

⁷ כפל בתוך כפל. כפל לשון בתוך כפלי החושן. משפט הוא ישות תחבירית: אוסף מילים מסודר שמביע משמעות כלשהיא, אך גם ישות משפטית: פסק דין או אפילו התהליך המשפטי כולו. וכן הוא באנגלית: Sentence. שבא מלטינית. ובשפות אחרות? כך או כך, לפי רש"י מדובר בכתב – סט אותיות – שהיה על החושן ולא בבגד או כלי כהונה נוסף.

אמר ויעש האורים והתומים ... כי לא היו מעשה אומן, ולא היה לאומנים ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל.⁸ אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה, והוא כתבם בקדושה, או היו מעשה שמים.⁹

מסכת יומא דף עג עמודים א-ב – מי שואל, כיצד שואל, וכיצד נענה

תנו רבנן: כיצד שואלים?¹⁰ השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי שכנה ... אין שואלים בקול ולא מהרהר בליבו, אלא כדרך שאמרה חנה בתפילתה ... אין שואלים שני דברים כאחד ואם שאל – אין מחזירין אלא אחד.¹¹ ואף על פי שגזירת נביא חוזרת, גזירת אורים ותומים – אינה חוזרת, שנאמר: "במשפט האורים". למה נקרא שמן אורים ותומים? אורים – שמאירין את דבריהן, תמים – שמשלימין את דבריהן ... כיצד נעשית? רבי יוחנן אומר: בולטות, ריש לקיש אומר: מצטרפות.¹² – והא לא כתיב בהו צד"י! – אמר רב שמואל בר יצחק: אברהם יצחק ויעקב כתיב שם. – והא לא כתיב טי"ת! – אמר רב אחא בר יעקב: שבטי ישורון כתיב שם.¹³ כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו – אין שואלין בו, שהרי שאל צדוק ועלתה לו, אביתר ולא עלתה לו.¹⁴ ... ואין שואלין אלא למלך ... דאמר קרא: "ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים". הוא – זה מלך, וכל [בני] ישראל אתו – זה משוח מלחמה, וכל העדה – זו סנהדרין.¹⁵

ספרי דברים פסקא שמט – כינוי ושבח לכהן הגדול

"תומיך ואוריך לאיש חסידך – מי שעתיד ללבוש אורים ותומים. לאיש חסידך – למי שנעשו לו חסדים על ידי בניך. אשר נסיתו במסה, הרבה ניסיונות נסיתו ונמצא שלם בכל ניסיונות.¹⁶

⁸ מלבד תרומת הנשאים את האבנים עצמן שהיו יקרות למדי (שמות לה כז).

⁹ רמב"ן מסכים עם פירוש רש"י ותוקף את פירוש אבן עזרא שנמצא בפסוק ו בפרק שלנו בתחילת מעשה בגדי הכהונה. הפיסקה בדבריו של אבן עזרא אליה מכוון רמב"ן, היא: "והאורים, לא התומים, זהב וכסף היו". ראו דבריו של אבן עזרא באריכות שם שהם תומים וקשים, כפי שהוא מעיד על עצמו בסוף דבריו שם: "זה הסוד לא יכולתי לכתבו ... כי לא יביננו מי שלא למד ספר המידות, וסוד מלאכת שמים. ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחושן והטבעות". ושיית רב האי גאון ששניהם מזכירים איננה לפנינו. אבל גם רמב"ן לא פוסל את האפשרות המיסטית כשהוא חותם את ביקורתו הקשה: "או היו מעשה שמים". מעט מפרשים מתמודדים עם ההסבר מה היו בדיוק האורים והתומים ואיך ומתי תפקדו. נעבור לחז"ל ולמדרשים.

¹⁰ באורים ותומים. דברי גמרא אלה מפרטים ומסבירים את דברי המשנה שם (יומא פרק ז משנה ה): "באלו נשאלין באורים ותומים. ואין נשאלין אלא למלך ולבית דין ולמי שהצבור צריך בו". והכל אגב פירוט בגדי הכהונה של הכהן הגדול (מסכת יומא, עבודת יום הכיפורים) שאחד מהם הוא החושן שהיה נתון על האפוד ובו האורים ותומים.

¹¹ על הראשון. רק על השאלה הראשונה מחזירים האורים ותומים תשובה. ראו שם בגמרא שדוד שאל "שלא כסדר והחזירו לו כסדר. וכיון שידע ששאל שלא כסדר – חזר ושאל כסדר". ונראה עוד על דוד ושאלה בה' להלן.

¹² ראו רש"י ושיינזלץ בגמרא שם שמסבירים מה הוא "מאירים" – מפרשים, "משלימים" – מתקיימים, "בולטות" – במקומן, ו"מצטרפות" – מתחברות, בעיני הכהן הקורא או ממש. ראו עוד ברמב"ן בפרשתנו כיצד פעלו האורים והתומים: "כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להילחם (שופטים א א) היה הכהן מכוין בשמות שהם האורים, והאירו לעיניו אותיות יהודה, ויר"ד מלוי, ועי"ן משמעון, ולמ"ד מלוי, וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו (יומא עג ב). או שהאירה פעם אחרת לנגד עיניו ה"א מיהודה. והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדין לא ידע סידורן, כי מן האותיות אשר סדרו מהן "יהודה יעלה" היה אפשר להעשות מהם "הוי הד עליה", או "הי על יהודה", ותיבות אחרות רבות מאד, אבל היו שם שמות הקדש אחרים נקראים "תומים", מכוחם יהיה לב הכהן תמים בדיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו. כי כאשר כיון בשמות האורים והאירו, חוזר מיד ומכוון בשמות התומים. ועודם האותיות מאירות לעיניו, ויבא בלבו שחיבורם "יהודה יעלה". שני תפקידים יש כאן: "אורים" – שמאירים את האותיות הרלוונטיות, ו"תומים" שמסייעים לכהן לחבר את האותיות כל עוד הן מאירות, למשפט משמעותי.

¹³ לפי שיטה זו, התשובה באורים ותומים ניתנה מאבני החושן. אלא ששמות שנים עשר השבטים שהיו על החושן: ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולון דן נפתלי גד אשר יוסף בנימין אינן מכילות את כל אותיות האל"ף ב"ת. חסרות האותיות: צד"י, ח"ת, קר"ף, וט"ת. הגמרא שואלת על צד"י תחילה. הוספת שמות האבות: אברהם, יצחק ויעקב פותרת את שלוש האותיות הראשונות החסרות (הכל מיצחק, אברהם ויעקב לא מוסיפים שום אות חסרה) והט"ת שעדיין חסרה משתלמת מהמילים שבטי ישורון. סופו של דבר, על אבני החושן היו כתובים שמות השבטים כתולדותם, החל מראובן שהיה כתוב על אודם יחד עם אברהם יצחק ויעקב בשורה מעליו, וכלה בבנימין שהיה כתוב על ישפה ונוספה לו תחתיו השורה שבטי ישורון או שבטי יה (או ישראל). ראו רמב"ם הלכות כלי המקדש פרק ט הלכה ז. וראו בעיונים לשטיינזלץ בגמרא שם שמסביר רמב"ם זה. ובנושא זה הארכנו כאמור לדון בדברינו [ונשא אהרון את שמות בני ישראל](#) בפרשה זו.

¹⁴ צירוף אותיות אינו מספיק, צריך גם את שאר הרוח את ההארה הפנימית לצד הארת האותיות. הכהונה צריכה לנבואה כפי שנראה בגמרא סוטה להלן. שם גם נראה מתי שאל צדוק הכהן באורים ותומים "ועלתה לו", ואילו אביתר שברח עם האפוד אל דוד בעקבות הריגת כהני העיר נב "לא עלתה לו", שזה לכאורה כנגד פשט הפסוקים בספרים שמואל א ו-ב. נחזור לעניין זה להלן.

¹⁵ וכן הוא בספרי במדבר פסקא קמא: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד" – שהיה יהושע צריך לאלעזר ואלעזר צריך ליהושע. ושאל לו – שומע אני בינו לבין עצמו? תלמוד לומר: במשפט האורים. שומע אני בקול גדול? תלמוד לומר ושאל לו. הא כיצד? עומד ומדבר בשפתותיו וכהן גדול משיבו על שאלותיו". הפסוק אותו דורשים הגמרא ומדרש ספרי הוא בספר במדבר פרק כז פסוק כא: "ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וככל העדה". זהו הפסוק השני בתורה בו מוזכרים האורים (בלי התומים) והוא הראשון בו מוסבר תפקידם ולמה שימשו והרבה הלכות לומדים ממנו, בראשן ההלכה ש"אין שואלים אלא למלך". יהושע הוא המנהיג הראשון בו מודגשת מערכת היחסים בין הרשות המבצעת (המלך) לרשויות האחרות: כהונה וסנהדרין (ונבואה). ומה היה בתקופת משה? הרי הוא נצטווה על האורים ותומים במשכן!

¹⁶ זה הפסוק השלישי (והאחרון) בו מוזכרים האורים ותומים בתורה, הגם שכאן זה יותר על דרך המליצה והתיאור בברכת משה לשבטו, שבט לוי. תומיך ואוריך – זה אהרון. איש חסידך – זה משה עצמו (וקצת קשה איך משה מדבר על עצמו). והשאלה שוב

בבא בתרא דף קכב עמוד א – בחלוקת הארץ

ולא נתחלקה (הארץ) אלא בגורל ... ולא נתחלקה אלא באורים ותומים ... הא כיצד? אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו. וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו. והיה מכויין ברוח הקודש ואומר: זבולון עולה - תחום עכו עולה עמו ... וחוזר ומכויין ברוח הקדש ואומר: נפתלי עולה ותחום גינזור עולה עמו וכן כל שבט ושבט.¹⁷

ברכות דף יב עמוד ב – אצל שאול המלך הראשון

"ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי. ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי וה' סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה". ואילו אורים ותמים לא קאמר - משום דקטליה לנוב עיר הכהנים.¹⁸

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא ח והיה בעת ההיא – בין דוד לשאול

"נַר לַרְגְּלֵי דְבַרְךָ וְאוֹר לְנִתְיָבְתִי" (תהלים קיט קה) - אימתי אמר (דוד): הפסוק הזה? כשהלך לעמק רפאים ... שלא היה הולך למלחמה עד שהיה נשאל באורים ותומים. בשעה שהלך שמואל למשוח את דוד היו מלאכי השרת מקטרגים לפני הקב"ה אמרו לו: למה אתה נוטל את המלכות ונותנה לדוד? אמר להם הקב"ה: אומר לכם מה בין שאול לדוד. שאול עומד ונשאל לאורים ותומים והפלשתים באים עליו והניח את האורים ואת התומים שהיה עומד ונשאל בהם וברח. לא עשה אלא זמן אחד היה עומד ונשאל באורים ותומים באו הפלשתים עליו אמר לכהן: "אסוף ידיך" ... ודוד עליו הפלשתים התחיל שאול¹⁹ ... אמר הקב"ה למלאכי השרת: ראו מה בין דוד לשאול. מי גרם לדוד להינצל הוא וישראל! הדיבר שהאיר להם: "נר לרגלי דבריך".²⁰

היא האם משה השתמש באורים ותומים? האם איש חסידך עמד מול תומיך? האם משה עמד מול אהרון כמו שיהושע עמד לפני אלעזר? יש אומרים (לא מצאנו בכתובים) שמשה עצמו לא נעזר באורים ותומים. זאת, הן בשל הפסוק שהבאנו לעיל לגבי יהושע (במדבר כז כא) והן משום שעל משה נאמר: "פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט" (במדבר יב ח). ומה גם שיש דעה שמשה שימש כל העת ככהן גדול לצד אהרון (שמות רבה לו א). ואם כך, רק מתקופת יהושע ואלעזר נכנס העניין לתוקף ובתקופת משה (ואהרון) לא נהגו כלל האורים והתומים. אבל נראה שלא כולם סוברים כך. ראו רשב"ם בבא בתרא קכא ע"ב על הגמרא האומרת "עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה" ואלה דבריו: "אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים". ובמרומו אפשר להבין זאת גם מדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה ו יא: "אין מוסיפין על העיר או על העזרות אלא על פי המלך ועל פי נביא ובאורים ותומים ועל פי סנהדרין של שבעים ואחד זקנים ... ומשה רבינו מלך היה". ראו גם ויקרא רבה א ד: "אז דברת בחזון לחסידך ... מדבר במשה שנדבר עמו בדבור ובחזיון ... שהיה משבטו של לוי שכתוב בו תומיך ואוריך לאיש חסידך". ראו שם. וזה נושא מעניין אם משה היה כפוף לאורים ותומים (וממילא לאהרון, ההפך מהפסוק בתחילת שליחותו: "הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים") אם לאו.

¹⁷ ובירושלמי יומא פרק ד הלכה א: "בשלושה דברים נתחלקה ארץ ישראל: בגורלות, באורים ותומים ובכספים ... אמר ר' אבין: אילמלא שנתן הקב"ה חן כל מקום בעיני יושביו לא הייתה ארץ ישראל מתחלקת לעולם". אז לא רק רוח הקודש והגורל משלימים את האורים ותומים אלא גם "חן המקום על יושביו", היינו, שכל אחד השלים עם מה שקיבל ולמד לאהוב את מקומו. ראו ביטוי זה בבראשית רבה לד טו על תלמיד של רב איסי ועוד. ומעניין שבספר יהושע עצמו, למרות הציווי בספר במדבר, לא מצאנו שימוש באורים ותומים, לא במפורש ולא במשתמע. ראו מעשה עכן שהוכרע בגורל ובהודאה עצמית. והרגישו בכך המפרשים בספר שופטים דווקא, אשר בא לאחר ספר יהושע ופותח במילים: "ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל בה". שם מציינים המפרשים שאלה הם האורים והתומים (ראו הדוגמא "יהודה יעלה" שנותן רמב"ן בהערה 121 לעיל). אז מה עם תקופת יהושע עצמה? מדוע שם לא שמענו ששאלו בה? ראו פירוש רלב"ג שופטים פרק א פסוק א: "סיפר שאחרי מות יהושע שאלו בני ישראל בה", רוצה לומר באורים ותומים, מי מהשבטים יעלה בתחילה ... וראוי שנדע שאין הרצון בזה שלא היו נשאלין באורים ותומים בימי יהושע, כי התורה העידה כי בימי יהושע ג"כ ישאלו במשפט האורים". ראו דבריו במלואם שם שמסביר שכן שאלו בתקופת יהושע.

¹⁸ ובויקרא רבה כו ז הלשון הוא: "אמר ר' יצחק ב"ר חייא: (משלי יד) לב יודע מרת נפשו, שאילו אמר לו באורים ותומים היה לו לומר אתה הוא שגרמת על עצמך. לא אתה הוא שהכית נוב עיר הכהנים?". לשאל יש "חסים" לא טובים עם האורים ותומים. לא רק בגלל הריגת נוב עיר הכהנים, אלא עוד לפני כן כאשר הוא שואל אך לא באמת נועץ בהם, לא בכהן ולא בנביא. עוד על שאול במדרש הבא המשווה אותו עם דוד.

¹⁹ הכוונה לפסוק בשמואל א כג ב: "וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּה' לֵאמֹר הֲאֵלֶּךָ וְהִפְתִּי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה ס וַיֹּאמֶר ה' אֶל דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קַעֲיִלָה", שהוא עוד לפני שחבר אליו אביתר עם האפוד (פסוק שלא הזכרנו בהערה 5 לעיל) שהוא מן הסתם בלי האורים ותומים ומשמע שאפשר לשאול בה' גם בדרך אחרת.

²⁰ על רקע היחס השלילי של שאול לאורים ותומים, מבליטים חז"ל את יחסו החיובי של דוד. כך גם במדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור כז: "היו מלאכי השרת מקטרגין אותו לפני הקב"ה ... מפני מה נטלת המלכות משאול ונתת לדוד ... אמר הקב"ה למלאכי השרת: ראו מה בין דוד לשאול. מי גרם לדוד שניצל? דברו של הקב"ה שקיים והאיר לו, לכך נאמר: נר לרגלי דבריך. וכו'". ובגמרא יבמות עח ע"ב: " ... בדקו ולא מצאו. אמר: אין הדבר תלוי אלא בי, מיד: ויבקש דוד את פני ה'. מאי היא? אמר ריש לקיש: ששאל באורים ותומים". במקרא מוזכרים חמש פעמים שדוד שאל בה': 1. במלחמתו עם הפלשתים שעלו על קליעה (נזכר בהערה הקודמת), 2. במדרג אחרי הגדוד העמלקי ששרף את צקלג (הזכרנו בהערה 5 לעיל), 3. בשאלה אם יסגירוהו בעלי קעילה (גם הזכרנו שם), 4. בשאלה אם לעלות ולהתיישב בחברון, ככתוב בשמואל ב ב א: "וַיְהִי אַחֲרַי כֵּן וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּה' לֵאמֹר הֲאֵעֲלֶה בְּאַחַת עָרֵי יְהוּדָה וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו עֲלֶה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֲנִי אֵעֲלֶה וַיֹּאמֶר חֲבֵרֹנָה", 5. במלחמתו הראשונה בפלשתים כמלך על כל ישראל, שמואל ב ה יט: "וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּה' לֵאמֹר הֲאֵעֲלֶה אֶל פְּלִשְׁתִּים הַתַּנָּחַם בְּיָדִי וַיֹּאמֶר ה' אֶל דָּוִד עֲלֶה כִּי נָתַן אֶתְּךָ אֶת פְּלִשְׁתִּים בְּיָדְךָ". פעמיים נזכר שדוד שואל ב"אפוד אביתר" (בקליעה ובגדוד העמלקי) וגם זה מן הסתם היה החושן שעל גבי האפוד והאורים ותומים. וכבר חקרו ודרשו נושא זה המפרשים, ראו אבן עזרא שמות כו ו (ד), רמב"ן שמות כח ל ועוד. חז"ל נתנו לדוד את הקרדיט על האורים ותומים ולשאול את

במדבר רבה כ כ – בין יחוש וקסם ובין אורים ותומים

"כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל" - הרי אתה מחזר ומנחש ומקסם באיזה מקום תשלוט בהם, והם אינם כן; כשהן צריכין להילחם בשונא, עומד כהן גדול ולובש אורים ותומים ונשאל בהקב"ה. וכל הגוים מקסמים ומנחשים, ואלו משברין אותם בתשובה ומבטלים קסמיהם.²¹

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מס' דנזיקין משפטים פרשה טו – לא במקום בית דין

"ונקרב בעל הבית אל האלהים". שומע אני לשאלו באורים ותומים? תלמוד לומר: "אשר ירשיעון אלהים", לא אמרתי אלא אלהים שהם מרשיעין.²²

מסכת יומא דף כא עמוד ב – אינם בבית שני

חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים.²³

מסכת סוטה – כיצד ומתי בטלו או פסקו האורים ותומים

משנה, פרק ט משנה יב: משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים.

ובגמרא שם (סוטה מח ע"ב): "משמתו נביאים הראשונים. מאן נביאים הראשונים? אמר רב הונא: זה דוד ושמואל ושלמה.²⁴ רב נחמן אמר: בימי דוד זימנן סליק וזימנן לא סליק, שהרי שאל צדוק ועלתה לו, שאל אביתר ולא עלתה לו.²⁵ ... מתיב רבה בר שמואל: "ויהי לדרוש אלהים כל ימי זכריה המבין בראות אלהים" (דברי הימים ב כו ה), מאי לאו באורים ותומים! לא, בנביאים. תא שמע: משחרב בית מקדש ראשון - בטלו ערי מגרש, ופסקו אורים ותומים, ופסק מלך מבית דוד, ואם לחשך אדם לומר: "ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים" (עזרא ב סג), אמור לו: כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים ויבוא משיח בן דוד.²⁶

התוכחה, ראו דברינו [בין שאול לדוד](#) בפרשת במדבר. אך בפשט הפסוקים אפשר ללמוד שהשאלה בה' הייתה אולי גם בדרך הנבואה כפי שנראה גם בחז"ל להלן.

²¹ אלה דברי בלעם לבלק (עפי' המדרש כמוכן) כאשר הוא מסביר לו מה ההבדל בין קסמים ונחשים ובין לשאל נביא ובאורים ותומים (ראו רש"י על הפסוק שם בפרשת בלק). ורשב"ם בפרשתנו אומר: "אורים ותומים - כעין השבעות על שמות בדבר הקדושה שהיה נותן בחושן להגיד משפטן וצורכיהם. אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה, להבדיל כמה הבדלות בין טומאה לטהרה, קל וחומר לקדושה שמגדת". בין טמא לטהור, כשר וטרף, שבת וחול, מותר ואסור - כחוט השערה.

²² אולי דוקא על רקע הביטוי "משפט האורים" (ראו גם "משפט בני ישראל" בפסוק הבסיס בו פתחנו) חשוב להדגיש שלאורים ותומים אין שום השפעה בענייני הלכה וחריצת דין. לשלושה רועי בקד - בשר ודם - יש. לשם המפורש הנתון בין כפלי (קפלי) החושן - אין. אולי לכן לא נעזר בהם יהושע במקרה של עכן. זאת ועוד, האורים ותומים היו נתונים על "חושן המשפט" משם נלקח שמו של החלק בשולחן ערוך (ראו דברינו הערוכים [על השולחן](#) בפרשת תרומה) הדין בהלכות ממונות ונזיקין. ההלכה נקבעת בחושן המשפט - בספר ששמו נקרא עליו, ולא באורים ותומים שבמקדש שהיו עליו.

²³ בבית שני אין אורים ותומים. אבל יש עוד נבואה (בתחילתו) ואח"כ רוח קודש ובת קול של בית המדרש. ראו רמב"ן בפרשתנו שמתייחס לגמרא זו ואומר: "וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש, היא למטה מן הנבואה, ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר פסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו".

²⁴ עפי"ר ב הונא, וכן גם משתמע בדברי רב נחמן הסמוכים, כבר בתחילת בית ראשון, אחרי מות שלמה, פסקו האורים ותומים, כפי שאמנם לא נזכרו האורים ותומים במקרא אחרי דוד ושאול (גם לא בימי שלמה, אבל כן בימי השופטים כפי שראינו לעיל). אבל למסקנת הגמרא שם פסקו סופית האורים ותומים בסוף בית ראשון והמחשבות שאולי יחזרו בבית שני עם שיבת ציון, נכזבו.

²⁵ כאן אנו צריכים להשלים חוב שהבטחנו לעיל בגמרא יומא הערה 14. מפשט הפסוקים לא משתמע כדברי הגמרא. לגבי צדוק הכהן לא נזכר בשום מקום ששאל באורים ותומים, ואדרבא, לגבי אביתר שהצליח להימלט עם האפוד אל דוד כאשר שאול הרג את כל כהני נב (שמואל א כג ו), מסופר במקרא שפעמיים שואל דוד אותו בנושא האפוד כיצד לנהוג, ונענה, בשמואל א כג ט כאשר דוד בורח מבני קליעה, ובשמואל א ל ז במרדף אחרי עמלק ששרפו את צקלג. רש"י בגמרא סוטה לעיל, בהסתמך על סדר עולם רבה, פותר את הנושא במרד אבשלום כאשר דוד בורח לעבר הירדן ואלה דבריו: "כשברח דוד מפני אבשלום יצא מירושלים שאל צדוק באורים ותומים ועלתה לו שהשיבוהו. ושאל אביתר ולא עלתה לו, שנאמר: ויעל אביתר - שנסתלק מן הכהונה מפני שלא נענה באורים ותומים. והכי תניא בסדר עולם וכו'". הכל על בסיס הפסוק בשמואל ב טו כד: "וְהָיָה גַם צְדוֹק וְכָל הַלְוִיִּם אֲתוּ נִשְׂאִים אֶת אֶרֶן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיִּצְקוּ אֶת אֶרֶן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֲבִינֶר עַד תַּם כָּל הַעַם לְעִבּוֹר מִן הָעִיר". והעניין צריך עיון נוסף.

²⁶ היינו, אין לתלות תקוות שמהרה יחזרו האורים ותומים ועל פיהם נדע מה נעשה, אלא צריכים ללמוד לחיות בלעדיהם. הגמרא שם מדברת עוד על רוח הקודש ובת קול: "תנו רבנן: משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל ואע"פ כן היו משתמשים בבת קול". ומאות שנים אחרי כן מזכיר אחד מגדולי הראשונים - הראב"ד (בהשגותיו לרמב"ם הלכות שופר סוכה ולולב ח ה) - את רוח הקודש שהופיעה בבית מדרשו. ראו דברינו [בת קול בסיני ובית המדרש](#) בחג השבועות. אך אנו, תלמידי עזרא ואנשי הכנסת הגדולה ואין לנו שיוור רק התורה הזאת ומידות וכללים על פיהם היא נדרשת ופועלת. ראו קידושין ט ע"ב על הפסוק הנ"ל מספר עזרא: "תניא, ר' יוסי אומר: גדולה חזקה, שנאמר: ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא על שם. אלה בקשו כתבם המתייחשים ולא נמצאו ויגואלו מן הכהונה. ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים. ואמר להם: הרי אתם בחזקתכם, במה הייתם אוכלים בגולה? בקדשי הגבול, אף כאן נמי בקדשי הגבול". מכח החזקה תאכלו קדשים - אין אורים ותומים.

ויקרא רבה פרשה ל ולקחתם לכם – הדורות הללו שאין להם אלא תפילה

"פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם" (תהלים קב יח). ר' יצחק פתר המקרא בדורות הללו, שאין להם לא מלך ולא נביא, לא כהן ולא אורים ותומים. ואין להם אלא תפילה זו בלבד. אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אל תבזה את תפילתם.²⁷

מסכת יומא דף עג עמודים א-ב – כיצד שואלים וכיצד נענים

תנו רבנן: כיצד שואלים? השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי שכינה ... אין שואלים בקול ולא מהרהר בליבו, אלא כדרך שאמרה חנה בתפילתה ... ואף על פי שגזירת נביא חוזרת, גזירת אורים ותומים - אינה חוזרת, שנאמר: "במשפט האורים".²⁸

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: ראו אסתר רבה ד א שיש גם קשר בין פורים לאורים ותומים ודווקא זה שפסקו רוח הקודש והאורים ותומים פעל לטובת מרדכי ואנשי דורו שהודות לכך נצלו משיגונותיו של אחשוורוש שביקש מהם לחרוץ את דינה של ושת. וברוב השנים שאינן מעוברות, פרשת תצוה היא גם פרשת זכור וחלה לפני פורים.

²⁷ וכמו שממשיך ואומר הפסוק הסמוך בתהלים פרק קב שם: "תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה". וכבר נדרש פסוק זה בפנים רבות על הדורות המאוחרים. ראו מדרש תהלים (בובר) מזמור קב: "תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה - וכי עד עכשיו עתידה אומה אחרת להבראות, שהוא אומר ועם נברא? אלא אמר ר' יהודה בר סימון: זה דורו של מרדכי שנבראו כבריה חדשה. ורבנין אמרו: אלו הדורות שחייבין במעשיהם הרעים, ובאין ועושים תשובה ומתפללין לפניך בראש השנה וביום הכיפורים. ולפי שהם מחדשים את מעשיהם, הקב"ה בורא אותם ברייה חדשה. ומה להם לעשות? יש להם ליטול אתרוגיהן בידיהם ולולביהן וערבי נחל והדסים להלל אותך, הוי אומר ועם נברא יהלל יה". בפורים, ימים נוראים (כיפורים) וכל ימות השנה. ראו דברינו לסוכות **מכיפור לכפות ומכסה לסוכות**.

²⁸ בסוף דברינו נחזור ונקרא את דברי הגמרא ביומא שהבאנו לעיל במשקפיים של ימינו. "גזירת נביא חוזרת, גזירת אורים ותומים - אינה חוזרת". אולי זו באמת עדיפות הנבואה שמצויה הרבה במקרא לעומת האורים ותומים שכמעט ואינם נזכרים. היכולת לחזור, לבטל את מה שנקבע ונגזר, לתקן, לשוב בתשובה, כפי שנביאי ישראל נבאו שוב ושוב. ומה נשאר אחרי תום הנבואה ולימינו? "כיצד שואלים" - השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי שכינה ... אין שואלים בקול ולא מהרהר בליבו, אלא כדרך שאמרה חנה בתפילתה". אם אין לנו תשובות 'מלמעלה', נדע לפחות לשאול ולבקש כראוי מלמטה. לא בקול ולא בהרהור - בתפילת לחש כחנה בתפילתה. בראש מורכן כלפי מטה ובפנים צופות בעוז כלפי שכינה למעלה.